

BİBLİYOGRAFYA :

Irene Kühnel-Kunze, "Bibliographie des Schriftstums von Ernst Kühnel", *Aus der Welt der islamischen Kunst. Festschrift Ernst Kühnel zum 75. Geburtstag am 26.10.1957*, Berlin 1959, s. 388-404; B. M. Usilton, "Ernst Kühnel", *Second Presentation of the Charles Lang Freer Medal-Freer Gallery of Art, Smithsonian Institution*, Washington 1960, s. 21-35; R. Anthes, "Ernst Kühnel (1882-1964)", *Jahrbuch der Stiftung Preussischer Kulturbesitz*, Berlin 1964-65, s. 33-37; K. Brisch, "Ernst Kühnel-Zum Gedenken an seinen hundersten Geburtstag", *Jahrbuch der Stiftung Preussischer Kulturbesitz*, Berlin 1982, s. 129-133; R. Ettinghausen, "In Memoriam Ernst Kühnel (26.X.1882 - 5.VIII.1964)", *Islamic Art and Archaeology Collected Papers*, Berlin 1984, s. 215-235; a.mlf., "In Memoriam Ernst Kühnel", *Madridier Mitteilungen*, VI (1965), s. 215-236; K. Erdmann, "Bibliography of the Writings of Ernst Kühnel, 1905-1953", *Ars Orientalis*, I, Baltimore 1954, s. 195-208; a.mlf., "Ernst Kühnel, 26.X.1882 - 5.VIII.1964", *Berliner Museen*, XIV (1964), s. 30-31; F. Babinger, "Ernst Kühnel, (1882-1964) Ein Nachruf", *ZDMG*, CXV (1965), s. 1-13; E. Heinrich, "Ernst Kühnel", *Af.O*, XXI (1966), s. 265-266; "Bibliographie der Nachrufe auf Ernst Kühnel...", *Kunst des Orients*, V (1968), s. IX-X.

SEMAVİ EYİCE

KÜLÂH (کلاه)

Dervişlerin kullandıkları başlık
(bk. TAÇ).

KÜLB-E-İ AHZÂN (bk. BEYTÜLAHZÂN).

KÜLEYNÎ (الکینى)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb
b. İshâk el-Küleynî er-Râzî
(ö. 329/941)

İmâmiyye Şîasi'nin
dört temel hadis kitabının
birincisi olan *el-Kâfî*'nin müellifi.

Büyük bir ihtimalle 265 (879) yılında Rey ile Kum şehirleri arasındaki Küleyn köyünde ilimle uğraşan bir ailenin ferdi olarak doğdu. Küleyn'de ikamet eden babası Ya'kûb b. İshak, Rey'in önde gelen âlimlerindendi. İlk öğrenimine memleketinde başlayan Küleynî'nin, İmâmiyye rivayetlerini kendisine nakleden kişilerin Kum'un ileri gelen âlimleri olduğu dikkate alındığında uzunca bir süre Kum'da okumuş olduğu söylenebilir. Bunun yanında

Allân diye tanınan dayısı dahil olmak üzere Rey'in önde gelen âlimlerinden faydalandı ve onlardan rivayette bulundu. Kendisinin çok itibar ettiği Nişâbur'un büyük âlimi Fazl b. Şâzân'ın görüş ve rivayetlerini Muhammed b. İsmâil en-Nisâbü'rî'den dinledi. Başta dayısı Allân ve Nisâbü'rî olmak üzere sayıları otuz altıya ulaşan hocaları arasında Ebû Ali Ahmed b. İdrîs b. Ahmed el-Eş'arî el-Kummî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Eş'arî el-Kummî, Sa'd b. Abdullah b. Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî ve Ali b. Hüseyin es-Sa'dâbâdî gibi devrinde temayüz etmiş hadisçiler bulunmaktadır. Muhtemelen IV. (X.) yüzyılın başlarında bilgisini arttırmak amacıyla Bağdat'a giden Küleynî, burada Dicle'nin batı yakasında Küfe Kapısı bölgesindeki Derbüssilsile'ye yerleşti. Bundan dolayı Silsilî nisbesiyle de anılan Küleynî'nin ilim meclisleri birçok kişinin uğrak yeri oldu. Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh devrinde İmâmiyye fırkasının ilmi başkanlığı kendisine intikal etti. Çok sayıda öğrenci yetiştiren Küleynî'den İbn Ebû Râfî' es-Saymerî diye meşhur olan Ebû Abdullah Ahmed b. İbrâhim, Ahmed b. Ahmed el-Kâtib el-Kûfî, Ahmed b. Ali b. Saîd el-Kûfî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Kûfî, Ebû Gâlib Ahmed b. Muhammed er-Râzî, Ebû'l-Kâsım Ca'fer b. Muhammed, Ali b. Ahmed b. Mûsâ ed-Dekkâk, Ebû İsâ Muhammed b. Ahmed es-Sinânî gibi talebeleri rivayette bulunmuştur (hocaları ve öğrencileriyle ilgili geniş bilgi için bk. *el-Uşûl mine'l-Kâfî*, Hüseyin Ali Mahfûz'un girişi, I, 14-20; Kays Âl-i Kays, III, 78-81).

İlmî faaliyetlerinden dolayı gerek kendi zamanında gerekse kendisinden sonrakî Şîi İmâmî âlimlerinin Şîa'nın şeyhi ve yüz akı, insanların en güvenilirli olarak nitelendirdikleri Küleynî'nin (*A'yânü's-Şî'a*, IX, 99) ölüm tarihi kaynaklarda 328 (940) veya 329 (941) olarak zikredilmektedir. Ancak onun yaşadığı çağa daha yakın olan Ahmed b. Ali en-Necâşî'nin kaydettiği Şâban 329 (Mayıs 941) tarihi (*er-Ricâl*, s. 292) daha isabetli olmalıdır. Cenazesi Bâbü'l-kûfe makberesinin batı tarafına defnedildi. Günümüzde Dicle'nin doğusunda Cisrime'mûn adıyla anılan eski köprü'nün yakınında bulunan mezarı asırlardan beri imamların kabrine muadil bir ziyaretgâh olma özelliğini sürdürmektedir.

Küçük gaybet (gaybet-i suğrâ) döneminde yaşayan Küleynî'nin zamanında imamlardan gelen haberlerin Şîa doktrin ve uygulamasında yegâne kaynak olarak kabul

edilmesi İmâmiyye bünyesinde kelâm, fıkıh ve akla dayanan diğer ilimlere karşı bir muhalefet düşüncesi geliştirmiştir. İmâmiyye ulemâsının bu tavrı diğer bazı sebepler yanında on ikinci imamın gaybetinin uzun sürmeyeceği, onun yakında döneceği, toplumun karşı karşıya geldiği çeşitli problemleri çözeceği düşüncesine dayanmaktadır. Bu çerçevede Ahbârî-Selefî bir metot takip eden Küleynî, başta Ca'fer es-Sâdık olmak üzere imamlardan nakledilip *el-Uşûlû'l-erba'a mi'e* adı verilen hadis derlemeleri yanında diğer imamlardan gelen rivayetleri toplamış ve büyük bir hadis mecmuası meydana getirmiştir. Buhârî'nin Ehl-i sünnet hadisine katkısı ne ise Küleynî'nin de İmâmiyye Şîasi'nin hadis rivayetine katkısı o ölçüdedir. Küleynî her nevi ictihad, istidlâl ve akla dayalı düşünceye karşı çıkan Kum Medresesi mensuplarının, Şîi kelâmındaki akli gelişmelere ve Mu'tezile'nin metotlarını kabule yönelen Nevbahîler'e karşı şiddetli muhalefetlerine katılmış, İmâmiyye'yi diğer mezhepler yanında savunmak için bile olsa akli tartışma ve açıklamalara taraftar olmamıştır. Bu sebeple bütün çalışmaları imamlardan nakledilen haberleri toplama, kaydetme ve koruma çerçevesinde kalmıştır. Onun teolojik görüşlerini eserine kaydettiği haberlerden anlamak mümkün görünse de birbirine zıt olan nakilleri dikkate alındığında bunun son derece zor olduğu ortaya çıkar. Eserinin fûrû bölümünü fıkıh bablarına göre düzenlemiş olmakla birlikte Küleynî akli esaslara dayanan usûl-i fıkha karşı muhalefetini sürdürmüştür.

Eserleri. Küleynî'nin günümüze ulaşan en meşhur eseri *el-Kâfî fi'l-İlmî'd-dîn*'dir (*Kitâbü'l-Kâfî*). Yirmi (veya otuz) yılda tamamlanan, usul ve fûrûa ait otuz beş kitaptan meydana gelen ve 16.199 hadis ihtiva eden bu mecmua Küleynî'ye asıl şöhretini sağlayan en önemli çalışmasıdır. Çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası, şerh, ihtisar ve hâşiyeleri bulunan *el-Kâfî*'nin (Kays Âl-i Kays, III, 85-93) usul bölümü Şîraz (1278), Tebriz (1281), Tahran (1311, 1374) ve Leknev'de (1302/1885), fûrû kısmı Tahran (1315) ve Leknev'de (1302/1885) yayımlanmıştır. Eserin son bölümü olan "er-Ravza" ise Tahran (1303) ve Leknev'de (1302/1885) neşredilmiştir. Kitabın bütün kısımlarını ihtiva eden ilmi neşri Ali Ekber el-Gaffârî tarafından sekiz cilt halinde gerçekleştirilmiştir (Tahran 1375-1378, 1381/1961, 1398/1978; Beyrut 1401/1980, ofset). Kü-

leynî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü Tefsîri'r-rû'yâ* (*Kitâbü Ta'biri'r-rû'yâ*), *Kitâbü'r-Ricâl* (Şîa ricâliyle ilgili bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır), *Kitâbü'r-Red 'ale'l-Karâmiya*, *Kitâbü'r-Resâ'il* (*Resâ'ilü'l-e'imme*; imamların mektuplarını ihtiva eden bir eserdir), *Kitâbü Mâ kile fi'l-e'imme mine's-si'r* (bu eserler için bk. Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, s. 165; İbn Şehrâşûb, s. 99).

BİBLİYOGRAFYA :

Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, Hüseyin Ali Mahfûz'un girişi, I, 8-42; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl*, Tahran, ts., s. 292; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut 1403/1983, s. 165-166; a.m.f., *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Kum 1411, s. 495-496; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 463; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-ulemâ* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 99; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 433; Şüsterî, *Mecâlisü'l-mû'mînîn*, Tahran 1365 hş., I, 452-453; İbn Uşûr el-Bahrânî, *Lû'lû'etü'l-Bahreyn* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut 1406/1986, s. 384-394; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum, ts., VI, 108-120; Brockelmann, *GAL*, I, 199-200; *Suppl.*, I, 320; Tebrîzî, *Reyhânâtü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çaphâne-i Şafak), III, 379; Abdulaziz A. Sachedina, *Islamic Messianism*, New York 1981, s. 32-33; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâñifi's-Si'a*, Beyrut 1403/1983, III, 184; IV, 208; VI, 179-184; VIII, 79; X, 103, 218, 239; XIII, 96-100; *A'yânü's-Si'a*, IX, 99; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, III, 74-95; Abdürresûl el-Gaffâr, *Beyne'l-Küleynî ve huşûmih*, Beyrut 1415/1995; W. Madelung, "al-Kuleynî", *EP* (İng.), V, 362-363.

MUSTAFA ÖZ

KÜLLÂBİYYE

(كَلَابِيَّة)

Sünnî kelâm hareketinin doğuşuna zemin hazırlayan âlimlerden Abdullah b. Saîd b. Küllâb el-Basrî'nin (ö. 240/854 [?]) görüşlerini benimseyenlere verilen isim (bk. İBN KÜLLÂB).

KÜLLÎ

(كُلِّي)

Türün altındaki fertleri ifade eden lafız ve bu lafzın gösterdiği varlık anlamında felsefe ve mantık terimi.

Sözlükte "bütün, hepsi, tamamı" mânasına gelen Arapça küll kelimesinden nisbet ekiyle türetilmiş olup mantıkta cüz'ünün karşıtı olarak kullanılır. Aristo-

nun eserlerinde bu anlamı ifade eden *katholou* (universal) terimi (Peters, s. 100-101) Arapça'da küllî ile karşılanmıştır.

Anlamlı lafızların küllî ve cüz'î olarak ikiye ayrıldığını kaydeden ilk İslâm filozofu Ya'kûb b. İshak el-Kindî, varlıkların da yine küllî ve cüz'î şeklinde iki kısma bölünebileceğini belirtir. Ona göre küllî türlerle nisbetle cinsleri, şahıslara nisbetle türleri ifade etmektedir. Küllînin duyuların değil aklın konusuna girdiğini söyleyen Kindî, sonsuz olmaları sebebiyle cüz'î olan şeylerin felsefenin konusu olmayacağını, aksine, hakikatinin bilgisi tam anlamıyla kuşatılabilen küllî ve sınırlı varlıkların felsefenin alanına girdiğini belirtmektedir (*Felsefî Risâleler*, s. 8, 23-24).

Fârâbî'ye göre duyularla algılanan nesneler içerisinde birbirine benzeyenler (mahsûsât) aslında bütününde ortak olan bir anlamda birleşmektedir. Bu anlam birbirine benzer olan bütün nesneleri kapsamakta ve onlardan biri hakkında düşünülen şey diğeri için de geçerli olmaktadır. Bu düşünülen ve birçok ferde yüklenilen anlama küllî ve genel anlam denilmektedir (*Kitâbü'l-Hurûf*, s. 139). Maddî varlık alanını oluşturan fertler ve cüz'î nesneler ilk cevherleri, insan aklının soyutlama yoluyla ilk cevherlerden elde ettiği küllî kavramlar ise ikinci cevherleri ifade eder. Birleştirme ve çokluğu (kesret) birlik (vahdet) haline getirip kavrama şeklindeki aklî işlemin bir sonucu olarak ortaya çıkan küllî kavramlar aynı zamanda bilginin yapı taşlarını oluşturur.

Fârâbî'nin tanımla örtüşür biçimde küllîyi "bir tek anlamla birçok şeye delâlet eden lafız" şeklinde tarif eden İbn Sînâ'ya göre bir anlamın birçok şeye delâleti bilfiil olabilir, bilkuve olabilir, ne bilfiil ne de bilkuve olabilir ve buna uygun olarak üç tür küllîden söz edilebilir. Birinci tür küllîye örnek olarak insan lafzı gösterilebilir. İnsanın anlamı birçok kişiye verilebilmekte ve bunlardan her birine insan denilebilmektedir. İkinci tür küllîye örnek olarak ise "yedi köşeli ev" gösterilebilir. Şu anda böyle bir ev bir tane olsa bile bu tabirin varlıkta birçok şey için söylenmesi muhtemeldir. İbn Sînâ, üçüncü tür küllîye örnek olarak da başka bir güneşin olmadığı zorunlu şekilde kabul eden bir kimsenin "güneş" lafzını kullanmasını vermektedir. Buna göre bu küllî lafzın anlamı ne bilfiil ne de bilkuve olarak bir başka şey tarafından paylaşılabılır (*el-İşârât ve't-tenbîhât*, I, 149). Kindî ve Fârâbî'de olduğu gibi küllîyi akledilir (ma'kul) bir şey

olarak gören ve ona ilişkin bilginin gerçek bilgi olduğunu belirten İbn Sînâ'ya göre küllî, bir şeyin ne olduğunun ve niçin olduğunun bilgisini veren bir kavramı ifade etmektedir.

Küllîyi İbn Sînâ gibi tanımlayan Gazzâlî'nin yukarıdaki üçlü tasnif konusunda da İbn Sînâ'yı izlediği görülmektedir. Bununla birlikte Gazzâlî, ontolojik açıdan meseleye baktığında ism-i müşterek olan küllînin iki anlam için kullanıldığını belirtmektedir. Bu anlamlardan biri zihin dışında mevcut iken diğeri dış dünyada mevcut olmayıp sadece zihinde yer almaktadır. Meselâ "insan" lafzının anlamının zihin dışında bir karşılığı vardır; bununla birlikte "insanlık"ın sadece zihinde bir anlamı bulunmaktadır (*Mi'yârü'l-ilm*, s. 43-45, 244-245).

İslâm filozof ve mantıkçıları ilk dönemden itibaren küllîyi zâtî ve ârızî olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Zâtî küllî, fertlerinin veya cüz'ilerinin mahiyetine nisbet edilebilen ya da onların mahiyetine ilişkin olan mânadır. Meselâ "insan" a veya "at" a nisbetle "canlı" gibi. Ârızî küllî ise zâtî küllînin karşıtı olarak fertlerinin ya da cüz'ilerinin mahiyetine nisbet edilemeyen mânayı ifade etmektedir. "İnsan" a nisbetle "gülme" buna örnek olarak verilebilir. Zira gülme lafzının mânası insanın mahiyetine ilişkin olmayıp sadece zâta bir ilintidir. Böylece mantıkçılar zâtî olan nitelik veya mânaları "mukavvim" (varlığın özünü oluşturan), ârızî olanı "gayri mukavvim" olarak adlandırmışlar ve buna bağlı olarak beş küllîden olan cins, nevi ve faslı "zâtî küllî", hassa ve araz-ı âmmı "ârızî küllî" olarak nitelendirmişlerdir.

Tek tek nesnelerde bulunan ortak özelliklerin tesbitiyle oluşturulan küllî kavramlar, nesnelerin belli bir grup veya sınıf içerisinde ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Nesnelerin belli bir cins ve tür altında toplanabilmesine imkân veren küllî kavramlar işlem ve kaplam ilişkisi içerisinde ele alınmakta, böylece küllî ya da cüz'î oluş ilişkide esas alınan durumlara göre değişiklik göstermektedir. Porphyrios tarafından geliştirilen ve "Porphyrios ağacı" olarak bilinen hiyerarşik kavram düzeyinde açıkça görülebildiği gibi bir durumda küllî olan varlık başka bir durumda cüz'î olabilmektedir. Meselâ cisim kavramına nisbetle canlı kavramı cüz'î iken insana nisbetle canlı kavramı küllîdir. Böylece kavramlaştırmalar yoluyla küllî